

פרשת חקת - בלק שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

אך לפימש"כ הפני יהושע (סו) לתרץ קושית התוס', די"ל דלא שייך הך כללא דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא אלא במצות הגוף דאי אפשר לקיים על ידי שליח, כגון כל הנך דקחשיב התם לולב שופר סוכה ותפילין, משא"כ במצות האב על הבן דאפשר לקיים גם על ידי שליח נשים חייבות אף דהוה מעשהז"ג, וכיון דמצות מילה אפשר לקיים על ידי שליח, א"כ י"ל דגם נשים חייבות אף דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן איצטריך הקרא דאותו ולא אותה עיי"ש, לפי"ז י"ל דהשמר דעשה הוי עשה.

וכתבו האחרונים בהסבר דבריו, עפימש"כ הכלבו (סי"ג) הטעם דפטרה תורה לנשים ממעשהז"ג, מפני שהאשה משועבדת לבעלה והאשה היא לעזר לאיש והוא ישול בה להנהיגה ולהדריכה בדרכיו ולעשות כל מעשיה על פיו, והיותה על הדרך הזה היא סבה גם כן שהיא פטורה מכל זה, כי אלו היתה טרודה לעשות המצוה בזמנה היה הבעל בלא עזר בימים הם, והיתה הקטטה נופלת בהם, ותסור הממשלה המכוונת לתועלתו ולתועלתה עכ"ד, ולפי"ז שפיר מובן סברת הפנ"י דמה"ט אינה פטורה אלא ממצות הגוף דכיון דעליה גופא רמיא החיוב יש לחוש שתמנע מלעשות חובתה לבעלה, משא"כ במצוה דאפשר לקיים ע"י שליח, א"כ שפיר תוכל לעשות חובתיה בבית ולקיים המצוה ע"י שליח, עיינ בעט סופר (כלל מ"ט פ"א), ועיינ בספר יד שאול יור"ד (סי' רס"א) שכתב כע"ז.

ועיינ בשו"ת בית יצחק חיור"ד (ח"א סי' צ"ד אות י') שכתב דבהכרח מש"כ הכלבו זהו רק ע"ד הדרוש, דהרי בכיבוד אב אמרינן במסכת קידושין (דף ל') דהאשה פטורה מכבוד אביה משום דרשות אחרים עליה, ואמרינן עלה דאם נתגרשה חייבת בכבודו, והיינו דמה שפטורה מכיבוד הוא רק מפאת שעבודה לבעלה, ולכן כשסר שעבודה לבעלה חייבת בכיבוד, ולפי"ז אי אמרינן דמה שפטורה ממעשהז"ג הוי רק משום דמשועבדת לבעלה, א"כ כמו"כ צ"ל דבנתגרשה או נתארמלה חייבות גם במעשהז"ג, וזה דבר שלא שמענו מעולם, ועכצ"ל דגם היכא דלא שייך טעם זה מ"מ נשים פטורות ממעשהז"ג והיינו משום דלא דרשינן טעמא דקרא עכ"ד, מבואר מזה דסברת הכלבו תליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, וכ"כ בשו"ת שם אריה או"ח (סי' ב'), ובחמדת ישראל קונטרס נר מצוה

(חלק הלארין אות א').

ויזבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ובספר ישמח משה הביא מה דאיתא במדרש, בשעה שאמר הקב"ה זאת חקת התורה, שאלו מלאכי השרת, א"כ למה מת משה, והקב"ה השיב להם מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת ט-ד) עיי"ש, וצ"ב דאמאי נתעוררו עכשיו לשאול למה מת משה.

והנבס"ד, עפימש"כ בס' דברי מהרי"א אסאד (פ' וילן), דגבי משה לא מצינו רק דעבר על עשה דכתיב ודברתם אל הסלע, ועל עשה לא ענשינן רק בעידן רותחא כמבואר במנחות (מ"ג.) אלא דצריכין למודעי דהגמ' דסברי דלא מענשין אעשה, ודאי לא סברי להא דפירש"י בפ' משפטים (פרשה כ"ג-ג"ג) עה"פ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, דבא הכתוב ליתן ל"ת על כל עשה שבתורה, דא"כ ודאי לא שייך לומר דלא מענשי על עשה, שהרי לא נמצא בכל התורה עשה לחוד, דבכל עשה יש בו ג"כ ל"ת עיי"ש, וכתב (סו) המזרחי, דדברי רש"י א"ש לריו"ח דס"ל במסכת מנחות (דף ל"ז) דהשמר דעשה הוה לאו עיי"ש.

ולכאורה יש להביא ראיה דהשמר דעשה הוי לאו, דאיתא בקידושין (ט"ו.) דנשים פטורות ממ"ע דמילה דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו כאשר צוה אותו אלהים ודרשינן אותו ולא אותה, והקשו התוס' דלמ"ל קרא דנשים פטורות תיפ"ל דהוי מ"ע שהז"ג שנימול בשמיני ללידתו ונשים פטורות עכ"ק.

ובהואיל משה ויקרא (דרוש י' לפסח) כתבנו ליישב קושית התוס', דהנה במצות מילה כתיב בפרשת לך (פרשה י"ז-ט"ז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריו לדרתם, זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם על זכר, ואיתא במסכת מנחות (דף ל"ז) דרבי יוחנן ס"ל דהשמר דעשה הוי לאו עיי"ש, וכתבו התוס' במסכת ר"ה (דף י.) ד"ה תשמר, דלרבי יוחנן דס"ל השמר דעשה הוי לאו, ולרע"ק דס"ל ושמרת את החקה הזאת למועדה קאי אפסח, הוי מצות פסח בלאו עיי"ש, ולפי"ז יש לתרץ קושית התוס' דכיון דכתיב תשמר גבי מצות מילה, וא"כ במילה איכא עשה ול"ת לרבי יוחנן דהשמר דעשה הוי לאו, וי"ל דנשים חייבות מכח הלאו שבו ולכן איצטריך למיכתב אותו ולא אותה, ומוכח מקרא דאותו דהשמר דעשה הוי לאו.

ועיין בספר תורת יפה (דף ק"ל) שהביא מספר מלא הרועים, דמאן דדרש טעמא דקרא יליף לה מפרה אדומה, דדוקא בפרה אדומה כתיב חקה ואין להרהר אחריה, אבל בכה"ת כולה דרשינן טעמא דקרא עיי"ש, וכ"כ בספר קול יעקב (בפרשתן).

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכיון דהקב"ה אמר זאת חקת התורה, ומינה דבכה"ת דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז במצוה שאפשר לקיים על ידי שליח י"ל דנשים חייבות אף במ"ע שהז"ג, ולפי"ז י"ל דלכן צריכין קרא דאותו, וי"ל דהשמר דעשה הוי עשה, ולכן שאלו מלאכי השרת א"כ למה מת משה, דהלא על עשה לא ענשינן רק בעידן רותחא ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפימ"ש"כ בספר יציב פתגם (בפרשתן) להבין סיבת הדבר שהכה משה את הסלע במטהו, ולא קיים את ציוויו של הקב"ה לדבר אל הסלע, דכוונתו היתה להראות לישראל את כח הצדיקים חכמי התורה שמעשיהם גדולים יותר ממעשי הקב"ה, ואילו היה רק מדבר אל הסלע להוציא מימיו לא היה בכך אלא מעשה הקב"ה בלבד, ולכן הכה את הסלע שיצורף לזה מעשה הצדיקים, ולמד משה לעשות כן, דאיתא במדרש תנחומא פרשת תזריע (דף ה'), מעשה ששאל טורנוסורפוס הרשע את ר' עקיבא, איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם, א"ל של בשר ודם נאים, א"ל למה אתם מוליך, א"ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמתי לך שמעשה בני אדם משל הקב"ה, הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות, א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם אין אלו נאים יותר מן השבלים וכו' עיי"ש, וביארו המפ"ע עפי"מ דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דגדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, ולכך חפץ הקב"ה שיהא גמר שלימות האדם במעשי בני אדם דייקא.

ואיתא בהגדה של פסח זכרנו לחיים (פסקא א' א"ו"ב) דזה אם מלאכים גדולים מצדיקים תליא בזה, דאיתא במסכת כתובות (דף ה'), דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, השיב בבלי אחד ור' חייא שמו ויבשת ידיו יצרו, ומשני ידו כתיב עיי"ש, היוצא לנו מזה, דאי ס"ל יש אם למקרא, אז קרינן ידיו ואמרינן דמעשה שמים גדולים ממעשה צדיקים, ולפי"ז מלאכים גדולים מצדיקים, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז אמרינן ידו כתיב, ואמרינן דמעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ.

ובספר עטרת שלמה (פרשת תולדות) הביא ירושלמי, אמר ר' בון יצחק אבינו עקר היה, מחלפת שיטה דר' בון, דאמר ר' בון פרה אדומה נלקחת מן העכו"ם ע"כ, והוא פלאי, ועיין בישמח משה ובחקל יצחק מש"כ בזה.

ובחידושונו לפרשת תולדות (שנת תשס"ט) כתבנו ליישב, עפימ"ש"כ הבעל הטורים עה"פ כי עקרה הוא, הוא כתיב, לומר לך כי אף הוא היה עקר, ואית דרשי המקרא לומר היא ולא הוא, דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר היה עכ"ד, ומוכח מזה דמאן דס"ל יש אם למסורת לדידיה יש לומר דיצחק היה עקר, ומאן דס"ל יש אם למקרא אמרינן דרק רבקה היתה עקרה, ויצחק לא היה עקר.

ואיתא במסכת ע"ז (דף כ"ג), פרת חטאת (פרה אדומה), ר' אליעזר אומר אינה נקחת מן העובדי כוכבים, וחכמים מתירין, ותני שילא מ"ט דר' אליעזר, דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה, בני ישראל יקחו ואין העובדי כוכבים יקחו, ופירש"י בד"ה יקחו וז"ל, ימכרו קרי ביה ויקחו עכ"ל, אמנם כ"ז הוא רק אי ס"ל יש אם למסורת, אז יש לומר דקרינן ביה ויקחו, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא אז לא שייך לומר קרי ביה ויקחו, דהא המקרא הוא ויקחו.

ובזה יבואר הירושלמי, דכיון דר' בון ס"ל דיצחק אבינו היה עקר, ע"כ דס"ל יש אם למסורת וכתיב הוא, ומעתה מחלפת שיטת ר' בון דס"ל דפרה נקחת מן העכו"ם, דכיון דס"ל יש אם למסורת שפיר י"ל דקרינן ויקחו, ופרה אדומה נקחית רק מבני ישראל ולא מן העכו"ם ודו"ק.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כששמעו מלאכי השרת פרשת פרה דכתיב ויקחו וקרינן ויקחו, ומינה דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז מעשה צדיקים גדולים ממעשה שמים וארץ, א"כ למה מת משה, דהלא עשה יפה במה שהכה את הסלע כדי להראות לבני ישראל את כח הצדיקים ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפימ"ש"כ רשיז"ל מיסודו של ר' משה הדרשן, דהטעם דפרה אדומה הוא, משל לבן שפחה שטינף פלטיץ של מלך אמרו תבוא אמו ותקנח הצואה, כך תבא פרה ותכפר על העגל עכ"ל, הרי דפרה אדומה בא לכפר על חטא העגל.

ולכאורה י"ל דחטא העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כנגיית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא, אעפי"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו וכו', עיי"ש, וכתב בחידושי הריטב"א, דלפי"ז ל"ש לרון אותם במדבר על חטא העגל דהלא היה להם אז טענת אנוסים, שהרי עדיין לא היה אז הקבלה ברצון עכ"ד, ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג) אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו', ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף א"כ אין לחשוב להם חטא כלל.

ובספר כסף נבחר (פרשת תצא) כתב, דהא דפליגי בקרא אם לא בריתי יומם ולילה וגו' אי קאי על התורה או על המילה, תליא בהא, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח). מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למה לי (מאי שנא דכתיב ה' ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש, ובמדרש רבה בראשית (פרשה ט"ו-ד) דרש לה ר' יודן להאי קרא לענין תוספת שבת, דה"א יתירה מלמד שמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, והיינו דאי דרשינן יום הששי לתנאי, לדידיה קרא אם לא בריתי קאי על התורה, שהרי רק בשביל התורה נברא העולם, משא"כ אי ס"ל דקאי על תוספת שבת, ולא היה תנאי בבריאת העולם, אז י"ל דקרא אם לא בריתי קאי על מילה עיי"ש.

ובספר יציב פתגם פרשת ואתחנן (עז"פ אעברה נא) כתב דסיבת הדבר שבעבורו דקדק הקב"ה עם משה רבינו שלא נכנס לארץ, די"ל דהוא בשביל מה שנתרשל מן המילה כדאיתא במסכת נדרים (דף ל"א), תניא, ר' יהושע בן קרחה אומר, גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו וכו' עיי"ש, ופגם עון מילה יש בה סיבה למניעה מלהכנס לארץ, כדאיתא בבראשית רבה (פרשה מ"ו-ט), שאמר הקב"ה לאברהם, אם בניך מקיימין את המילה הם נכנסין לארץ, ואם לאו אין נכנסין לארץ עיי"ש, עכ"ד היציב פתגם.

אבל כבר אמרו במסכת נדרים (דף ל"א), ח"ו שמושה נתרשל מן המילה, אלא כך אמור אמול ואצא סכנה היא שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו', אמול ואשהא שלשת ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרימה, אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחלה (ואח"כ במילה והיה לו להתעסק במילה תחלה) שנאמר ויהי בדרך במלון (ומשמע דמי שבא מן הדרך נתעסק במלון) עיי"ש, והטעם שלא נחשב לו חטא מה שלא מל את בנו קודם שהתעסק במלון, יש לומר כיון שבאותה שעה לילה היה, וכמו שהוכיח בספר חוט המשולש בפרשת שמות (שער המים) ממה שנאמר ויהי בדרך במלון, וידוע דכל מקום שנאמר מלון לילה הוא, כדכתיב בפרשת וישלח (פרשה ל"ב-ד) וילן שם בלילה ההוא, וכיון דקיי"ל במסכת יבמות (דף ע"ב) מילה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום, לכן לא היה יכול משה למול את בנו באותה שעה.

ובזה יבואר דברי המדרש, כששמעו מלאכי השרת פרשת פרה אדומה שבאה לכפר על חטא העגל, ולכאורה י"ל דל"ה חטא כלל דקבלת התורה היתה ע"י כפייה, וע"כ דס"ל דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית ולא היתה ע"י כפייה, ולפי"ז קאי קרא אם לא בריתי וגו' על תורה ולא על מצות מילה, ומילה אינו נוהג אלא ביום, ולא היה משה יכול למול באותה שעה, ולכן שאלו א"כ למה מת משה ולא נכנס לארץ ישראל ודו"ק.

אך י"ל, דאיתא (שם) אמר חזקיה, מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה וכו', אלא בתחלה (קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע) יראה (שמא לא יקבלוה ויחזור העולם לתוהו ובוהו) ולבסוף (כשקבלוה) שקטה, ולמה יראה, כדר"ל, דאמר ר"ל, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למה לי (מאי שנא דכתיב ה' ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית, ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש.

וכתב בספר אהבת עולם (דף ס"ו מדפ"ס) דהך דחזקיה ור"ל פליגי אהא דראב"י דמודעא רבה לאורייתא, משום דאי ס"ל דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו', א"כ י"ל דהיינו טעמא דכפה עליהם ההר במתן תורה, להורות דלא יתכן קיום העולם בלי שישראל יקבלו התורה, ולא בגדר איום והפחדה לכוף אותם על קבלת התורה, אלא שהודיעם הקב"ה כי דבר זה הוא תנאי קדום משעת בריאת העולם, ובהכרח דכביטול העולם יהא גם ביטולם.

ובזה יובן מ"ש רב אבדימי שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, דהלשון תמוה דהרי העמידם תחת ההר וא"כ הול"ל כאן תהא קבורתכם, ולהנ"ל יומתק, דא"ל הקב"ה דמאליו יבוא קבורתכם בהפסד העולם בכללו, ובכלל דבר זה שיחזור העולם לתוהו ובוהו ממילא שם תהא וכו', נמצא דאעפ"י שכפה עליהם ההר לא היה בכך אונס וכפייה עכ"ד.

ואיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), תניא, רבי אומר גדולה מילה שאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, ופליגא דר' אליעזר דאמר ר' אליעזר גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת עיי"ש.

ולכאורה י"ל דפליגי אי מילה שלא בזמנה נוהג רק ביום ולא בלילה, או נוהגת בין ביום ובין בלילה, דעיינן בתוס' יו"ט שם שהעיר דהאין אפשר לומר דהקרא אם לא בריתי יומם ולילה וגו' קאי על מילה, דהרי כתיב אם לא בריתי יומם ולילה, והלא מצות מילה אינה נוהגת רק ביום ולא בלילה, ועכצ"ל דאיתא כהמ"ד במסכת יבמות (דף ע"ב) דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה, ולכן שפיר י"ל דקאי על מצות מילה דהא מילה שלא בזמנה שפיר נוהג בלילה עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דרבי ס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג בלילה ושפיר יש לאוקמי הקרא דאם לא בריתי על מצות מילה, ולכן קאמר דאילמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, משא"כ ר' אליעזר ס"ל כהמ"ד דמילה שלא בזמנה אינה נוהגת אלא ביום, ולפי"ז א"א לומר דקאי על מצות מילה וע"כ דקאי על תורה.

ד' עוי"ל, דהנה האור החיים הקדוש (ד"ה אשר צוה) כתב וז"ל, צריך לדעת למה הוצרך לומר מאמר זה (אשר צוה ה' לאמור), והלא רואני כי ה' הוא המצוה לאמור, שכן אמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר דבר אל בני ישראל עיי"ש.

וכתב בספר פני מבין לבאר, דהנה הרמב"ם בהל' פרה (פ"א-ה"א) כתב, מצות פרה אדומה שתהיה בת שלש שנים או בת ארבע, ואם היתה זקנה כשרה, אלא שאין ממתינין לה שמא תשחיר ותפסל, והקשה המשנה למלך, דלכאורה הרי להלן בהלכה ז' כתב הרמב"ם, כל המומין הפוסלים בקדשים פוסלין בפרה, שנאמר אשר אין בה מום, היתה יוצא דופן או מחיר או אתנן או טרפה או שנרבעה פסולה, שכל הפוסל את הקדשים למזבח פוסל את הפרה, אעפ"י שהיא קדשי בדק הבית, הואיל וקראה הכתוב חטאת עיי"ש, ולפי"ז כיון דזקן פסול לקרבן, כמש"כ הרמב"ם בהל' איסורי מזבח (פ"ב-ה"ד) ה"ה דפסול לפרה, וא"כ היאך כתב הרמב"ם דאם היתה זקנה כשרה.

וכתב המשנה למלך ליישב, דשני מיני זקנה איכא, הא' שגופה תשש עד שרותת מחמת זקנה, וכה"ג פסול מה"ת להקרבה, וכן משמע ממש"כ הרמב"ם בהל' איסורי מזבח (פ"ב-ה"א) דכל המומין הפוסלין באדם פוסלין בבהמה, ולגבי אדם כתב הרמב"ם בהל' ביאת מקדש (פ"ז-ה"ב) דזקן היינו שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד עיי"ש, וא"כ פסול הזקנה בבהמה הוא דומיא דזקנה דאדם, וזקנה כזו בבהמה הוא דדרשינן לה מקרא לפוסלה להקרבה מה"ת, ועוד זקנה איכא שאינו מצד גופה אלא מצד ריבוי השנים, כגון איל יותר מבן ב', ופר יותר מבן ג', זה פסולן אינו אלא מדרבנן, וא"כ י"ל דדוקא בפסול בקדשים מה"ת פוסל בפרה משום דחטאת קרייה רחמנא, אבל בפסול דרבנן כהך זקנה בשנים דאינו פסול כי אם מדרבנן, בזה אינו פוסל בפרה משום דקדשי בדק הבית הוא עיי"ש.

וכתב הפני מבין, דצ"ל בכוונת דבריו דמשו"ה אין פוסל בפרה כשזקנה בשנים, אף דפסול בקרבנות מדרבנן ולהרמב"ם בספר המצות (שורש ראשון) ס"ל כל מילי דרבנן הו"ל בכלל לא תסור, מ"מ ראו חכמים שלא להחמיר בפרה בחומרא דרבנן, וזה שאמר הכתוב זאת חוקת התורה אשר צוה ה', דהו"ל חוקה וכל היכא דכתיב חוקה מעכב, אמנם בפרה אדומה אין מעכב רק מה שצוה ה' ולא מה שתקנו חכמים, ולכן פרה זקנה בזנים כשר בפרה, כיון דפסולו הוא רק מדרבנן עכ"ד.

ואיתא במסכת סוכה (דף כ"ג), העושה סוכתו על גבי בהמה (כגון נתן דלתות על שני סוסים והם קרקעית הסוכה ועשה למעלה מחיצות וסכך), ר' מאיר מכשיר ור' יהודה פוסל, מ"ט דר"י, אמר קרא חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, סוכה הראויה לשבעה שמה סוכה, סוכה שאינה ראוי לשבעה (דגורן רבנן אין עולין לה נמצאת שאינה ראויה ליום ראשון) לא שמה סוכה, ור"מ הא נמי מדאורייתא מחזא חזיא ורבנן הוא דגזרו בה עיי"ש, מבואר מזה דסברת ר"מ הוא דכיון דמדאורייתא

הוי ראוי לשבעה, אעפ"י שמדרבנן אינו ראוי לשבעה, מ"מ אינו ראוי מדרבנן הוי ראוי מה"ת, משא"כ ר"י ס"ל דכיון דמדרבנן הוי אינו ראוי לשבעה, מקרי ג"כ אינו ראוי מה"ת, ועיין בשעה"מ הל' לולב (פ"ה ה"י), ובשור"ת חכ"צ (סי' ק"ג), ובמלוא הרועים ערך איסור דרבנן אי מקרי א"ר מה"ת (אות א') עיי"ש.

ובספר ארצות החיים (ארץ יהודה סי' י"ג), ובספר כבוד מלכים (שערי שלום פתיחה לדיני אונס אות ר"א) כתבו, דדבר זה דאינו ראוי מדרבנן אי מקרי ראוי מדאורייתא או לא, תלוי בפלוגתת הרמב"ם והרמב"ן, דהרמב"ם בספר המצות (שורש ראשון) כתב וז"ל, כי כל מה שאמרו חכמים לעשותו וכל מה שהזהירנו ממנו כבר צוה משה רבינו בסיני שיצונו לקיימו, והוא אמרו בפרשת שופטים (פרשה י"ז-י"א), על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, והזהירנו מעבור בדבר מכל מה שתיקנו או גזרו, ואמר (שם) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל עכ"ל.

והרמב"ן (בהשגותיו שם) חולק עליו וכתב, דהרבה חילוקים מצאו בין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן, כגון דספיקא דאורייתא לחומרא וספיקא דרבנן לקולא, ולשיטת הרמב"ם הו"ל להחמיר גם בספיקא דרבנן, ולכן ס"ל דמצוות ותקנות חכמים לא הוי בכלל לא תסור עיי"ש.

ולפי"ז להרמב"ם דס"ל דכל תקנות ומצוות חכמים הם בכלל לא תסור, מסתברא לומר דמה שאינו ראוי מדרבנן הו"ל אינו ראוי מה"ת, שהרי איסורא דרבנן גופיה הוי כשל תורה ממש, אמנם לשיטת הרמב"ן דתקנות וגזירות חכמים לא הוי בכלל לא תסור, שפיר י"ל דאינו ראוי מדרבנן הוי ראוי מה"ת עכ"ד.

ונודע פלוגתת הראשונים בכל איסורים שבתורה אי הוי איסורי גברא או איסורי חפצא, דהריטב"א ס"ל דכל איסורי תורה המה אקרקפתא דגברא עיין במסכת נדרים (דף ט"ו:) במשנה שם, ובמסכת קידושין (דף נ"ד), וכ"כ הנימוקי יוסף במסכת נדרים (שם), וכ"כ הר"ן במסכת נדרים (דף י"ח), אבל בתשובת הרשב"א (ת"א סי' תקט"ו) כתב, דכל האיסורין הוי איסור חפצא עיי"ש, וכן ס"ל להתוס' במסכת שבועות (דף כ:) ד"ה דכי לא נדר עיי"ש, וכן מבואר ברש"י כריתות (דף י"ד) ד"ה איסור הנאה דכל האיסורין הוי איסור חפצא עיי"ש, כן דייק בהגהת ברוך טעם על שו"ת נובי"ת (חארו"ח סי' ק"ז) עיי"ש באריכות.

ובספר בני ישראל (סי' כ' אות ו') הביא בשם ספר אחד שכתב להסביר הפלוגתא דאינו ראוי מדרבנן אי חשיב בגדר אינו ראוי מה"ת, דתליא בפלוגתת הראשונים הנ"ל אי כל האיסורין שבתורה הוי איסורי גברא או איסורי חפצא, דבאיסור דרבנן כו"ע מודי דחשיב רק איסור גברא, עיין בנתיבות (סי' רל"ד סק"ג) שדי חמד מערכת א' (כללים אות ק"ח), בית האוצר (כלל קכ"ג), שו"ת בן פורת ח"א (דף ל"ז) ד"ה וזה, חבצלת השרון חארו"ח (ת"א סי' מ"ג) ד"ה ואשר.

איסור גברא, אבל אין איסור גברא דשבועה חל על איסור חפצא דנדרים, משום דבאיסור חפצא איסור גברא נמי אית ביה, שהרי כשנאסר עליו קאי עלה בכל יחל, והלאו איסור גברא הוא ככל ל"ת שבתורה עיי"ש, ומעתה לפימש"כ רש"י במסכת כריתות (דף י"ד.) ד"ה איסור הנאה וז"ל, היינו מוסיף דאיתוסף איסורא אחפצא עכ"ל, היינו דל"ת הוי איסור חפצא, משא"כ עשה הו"ל חובת גברא לקיים המצוה, א"כ שפיר חל איסור אבר מן החי על איסור עשה דאינו זבוח, כיון דהעשה הו"ל איסור גברא והלאו הוי איסור חפצא ואיסור חפצא חל על איסור גברא, וזה שייך רק לגבי הלאו דאבר מן החי שחל על העשה דאינו זבוח, משא"כ הלאו של יוהכ"פ דאינו חל על עשה שאינו זבוח, כי הלאו דיוהכ"פ הו"ל רק איסור גברא, כי המאכל עצמו התירא הוא אלא דרמי איסור על הגברא לאכול, ולכן לגבי יוהכ"פ כיון דתרווייהו הוי איסור גברא אין איסור דיוהכ"פ חל על עשה דאינו זבוח.

ובזה א"ש מה שכתבו התוס' במסכת שבועות (דף כ"ג.) ד"ה דמוקי, דאין איסור לאו חל על איסור עשה, והביאו ראיה מהא דאיתא לקמן (דף כ"ה.), כיצד, אמר שאתן לאיש פלוני ושלא אתן וכו', ופריך, מאי אתן, אילימא צדקה לעני מושבע ועומד מהר סיני הוא דכתיב נתן נתן לו עיי"ש, דהתם מיירי באיסור שבועה דהוי איסור גברא ולכן אינו חל על איסור עשה, וגם ראיה שניה שהביאו ממה דאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ג.), מנין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה, שנאמר ומתו בו כי יחללוהו פרט לזו שמחוללת ועומד, ואיתא במסכת חולין (דף ק"ג.) דהטעם הוא משום דאין איסור חל על איסור, אע"ג דבתרומה טמאה אין בו אלא איסור עשה, היינו משום דאיסור של כהן טמא בתרומה טהורה הוי ג"כ רק איסור גברא, דעל התרומה אין בה שום איסור רק הכהן הטמא הוא דמצווה עלה, לכך אין איסור חל על איסור עשה דתרומה טמאה דתרווייהו הויין איסור גברא, אבל איסור אבר מן החי דהוא איסור חפצא שפיר חל על איסור עשה דאינו זבוח, וממילא דלא קשה קושיית הריצב"א, ושפיר י"ל דאינו זבוח הוי איסור עשה.

אמנם כ"ז א"ש לשיטת רש"י הנ"ל דאיסורי תורה המה בגדר איסור חפצא, וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תקט"ו) עיי"ש, אבל לשיטת הריצב"א במסכת נדרים (דף ט"ו) ובמסכת קידושין (דף ז"ג.), וכ"ה דעת הנימוק"י במסכת נדרים (ס"ט), דס"ל דאיסורי תורה הוי איסורי גברא, לא שייך לתרוץ כנ"ל, וההכרח לומר מכת קושיית הריצב"א דזבחת אינו מ"ע, וי"ל דהיינו טעמיה דהריצב"א דלא ניח"ל כתי' הנ"ל, משום דס"ל כשיטת הראשונים דכל האיסורין שבתורה הוי איסור גברא, וממילא דלא יתכן דאיסור אבר מן החי יחול על איסור עשה דאינו זבוח, ולכן בהכרח לומר דזבחת לא אתי אלא להתיר את האיסור על ידי שחיטה עכ"ד, וכ"כ מו"ר זצ"ל בשו"ת בנין צבי (ח"א סי' י"ז אות ד') עיי"ש.

ולכן להראשונים דס"ל דאיסורי שבתורה הוי איסורי חפצא, י"ל דאינו ראוי מדרבנן חשיב ראוי מה"ת, דעל כל פנים אינו איסור חפצא, משא"כ איסורי דאורייתא דחשיב איסור חפצא, אבל לשיטת הראשונים דס"ל דאיסורין שבתורה איסורי גברא נינהו, א"כ מה שאינו ראוי מדרבנן חשיב ג"כ אינו ראוי מה"ת עכ"ד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-ו) מה דבתם רעה הביא יוסף לאביו, ר' מאיר אומר חשודין הן על אבר מן החי עיי"ש, והקשו המפ' איך להאמין זה על שבטי י-ה שאכלו אבמה"ח, וכתבו המפ' דאכלו חצי שיעור עכ"ד, ולכאורה יש להבין דהא גם חצי שיעור אסור מה"ת כמבואר ביומא (דף ע"ד.), וצ"ב מה סברו השבטים במה שאכלו רק ח"ש.

ובחידושינו (ליל ב' סוכות תשס"ב) כתבנו סברת מחלקותם, עפ"מש"כ הפמ"ג חיו"ד (פ"ט ס"ב) דבאבר מן החי י"ל דח"ש מותר עיי"ש, ובטעמא דמילתא י"ל, דאיתא במסכת שבועות (דף כ"ד.), תניא, ר' שמעון אומר האוכל נבילה ביום הכפורים פטור וכו' עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה האוכל) וז"ל, מתוך פי' הקונטרס משמע דאירי אפילו נתנבלה ביום הכפורים, וקשיא דלמ"ד סוף פרק גיד הנשה בהמה בחייה לאו לאברים עומדת חל איסור יוהכ"פ מחיים, ואפילו למ"ד לאברים עומדת, כי מתה פקע איסור אבמה"ח וחלו איסור נבילה ואיסור יוהכ"פ בבת אחת, ור"ש מודה באיסור בת אחת, ומיהו י"ל, דאיסור יוהכ"פ לא חייל לא מחיים ולא לאחר מיתה, משום דאית ביה איסור עשה שאינה זבוחה דכתיב זבחת ואלתל, מה שאתה זבוח אתה אוכל אבל מה שאי אתה זבוח לא, ולריצב"א אין נראה פירוש זה, דא"כ למ"ד דס"ל לאו לאברים עומדת, היכי מצי חייל איסור אבמה"ח על איסור עשה דאינו זבוח וכו', דהרי אפילו במעי האם קיימא באיסור שאינו זבוח.

ותירץ בראש יוסף חולין (דף ק"ג) ובמקנה קידושין (דף ע"ו), דכיון דלא משכחת לעולם איסור אבמה"ח רק בקדים לו איסור עשה דשא"ז, ע"כ דגזיה"כ הוא דחל דהא א"א בענין אחר עיי"ש, ולפי"מ שכתב הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות ט"ז) דגבי איסור בב"ח אמרינן דח"ש מותר מה"ת דכיון דהוה חידוש לא ילפינן לה מכל חלב עיי"ש, וכיון דאיסור אבמה"ח הוה חידוש דבאמת לא הו"ל לחול אעשה דשא"ז דאין איסור חל על איסור, רק חידוש הוא שחידשה תורה באבמה"ח דחל, וכיון דהוה חידוש לא ילפינן לה מכל חלב ולכן באבמה"ח אמרינן דח"ש מותר.

ובספר חמודי צבי (פרשת אמור) כתב לתרוץ קושיית הריצב"א הנ"ל, דהיאך חל איסור אבר מן החי על איסור שאינו זבוח, עפ"י"מ שכתב הר"ן במסכת נדרים (דף י"ח.), דהיינו טעמא שהנדרים חלין על שבועות ואין השבועות חל על הנדרים, דהשבועה הוא איסור גברא ונדרים הוי איסור חפצא, ואיסור חפצא חל על

בהנאה, דאין לומר דנתבטל ברוב, דהא בקדשים לא מהני ביטול, כמש"כ באתון דאורייתא (כלל ג), לפימש"כ הש"ך יור"ד (סי' קיט ס"ק י"ב) דבלא נודע התערובות לא שייך ביטול, ומקורו מהירושלמי ערלה (פ"ב-ה"א) ושם איתא דבעינן דווקא ידיעת בעלים, א"כ בהקדש דהגבוה הם בעליו והגבוה יודע איזה הוא ההקדש ואיזו הוא החולין, א"כ שפיר ראוי לומר שלא יהיה ביטול להקדש עיי"ש, ולפי"ז קשה כיצד אפשר להזות מאפר הפרה הרי נהנה מאיסור הנאה.

אמנם י"ל דלא קשה כלל, לפי"מ דאמרינן במסכת ר"ה (דף כ"ח), הנודר הנאה ממעין טובל בו טבילה של מצוה בימות הגשמים (שאין כאן אלא הנאת קיום המצוה ומצות לא ניתנו ליהנות) אבל לא בימות החמה (דאיכא הנאת הגוף) עיי"ש, לפי"ז י"ל דשפיר אפשר להזות מאפרו של גיד הנשה אעפ"י שאסור בהנאה כיון דאמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו עכ"ד הדובב מישרים.

והנה הריטב"א במסכת ר"ה (דף כ"ח) ובמסכת סוכה (דף ל"א:) ובר"ן שם במשנה הקשו, על הא דאמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, דהרי איכא שכר מצוה, וא"כ נמצא דנהנה מן המצוה, ואיך אמרינן שקיום המצוה לא נחשב להנאה, ותי' דהנאה אינה אסורה רק כשנהנה מגוף דבר האיסור, משא"כ אם כשהנאה איננה מן האיסור עצמו, רק האיסור גורם לטובה שיבוא ע"י קיום המצוה, הנאה זאת אינה אסורה עיי"ש, ובשו"ת בית יצחק אור"ח (סי' נ"ז אות ה') ובדברי יואל סוגיות (ע' צ"ז) כתבו הטעם דשכר מצוה חשיב רק כגורם של המצוה, הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיהן ולמען ייטב לך, בשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימיהם, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיהן ולמען ייטב לך ורובן ס"ל (דף מ.) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימיהן לעוה"ב עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב') כתב, דר' יעקב ורבנן פליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימיהן לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

ובספר מגלה עמוקות (סוף אופן קצ"ג) כתב, דלכן מת משרע"ה בחוץ לארץ בשביל חטא דמכירת יוסף, כיון דעיקר הגורם במכירת יוסף היה לוי ומשה בא משבט לוי, לכן נענש משרע"ה שלא נכנס לא"י עיי"ש, ועיין בספר שער החצר (סי' תל"ז) שכתב, דאע"ג דגם שמעון היה עם לוי בהעצה דמכירת יוסף, מ"מ משמעון כבר נפרע ממנו יוסף בעצמו, כדכתיב ויקח מאתם את שמעון וגו', ורק לוי לא נענש ולכן נענש משרע"ה דהוא משבט לוי עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכששמעו מלאה"ש שהקב"ה אמר זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמור, דרק את אשר צוה ה' הוא דפסול בפרה, ולא מה שאסרו חכמים, והטעם דצריך קרא, דלכאורה י"ל דכיון דדברי סופרים הו"ל בכלל הלאו דלא תסור, ואינו ראוי מדרבנן הו"ל אינו ראוי מה"ת, א"כ נימא דנפסול בפרה פסולי דרבנן בשאר קרבנות, ולכן איצטריך קרא ללמד דפסולי דרבנן בשאר קרבנות אינו פוסל בפרה, ולפי"ז כל איסורי תורה הוי איסורי גברא, א"כ ע"כ הא דחל אבמה"ח על איסור דא"ז הוא חידוש, וי"ל דבאבר מה"ח חצי שיעור מותר, וא"כ הצדק הוא עם השבטים, וליכא חטא דמכירת יוסף, ולכן שאלו מלאכי השרת א"כ למה מת משה ודו"ק.

ה) עוי"ל, דאיתא במסכת חולין (דף י"א:), מנא הא מילתא דאמור רבנן זיל בתר רובא (ברובא דליתייה קמון), רבה בר רב שילא אמר, אתיא מפרה אדומה דאמר רחמנא ושחט ושרף, מה שחיתתה כשהיא שלימה, אף שריפתה כשהיא שלימה (שלא ניתנה), וליחוש דילמא טרפה היא, אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא וכו' עיי"ש.

ובשו"ת דובב מישרים (ת"ב סי' ל"ח) הביא קושיא בשם הגאון אבד"ק שברשין זצ"ל, דלפי"ז האין יכולין להזות מאפר פרה, דהלא מבואר במסכת פסחים (דף כ"ב:) דלר"ש גיד הנשה אסור בהנאה עיי"ש, וכיון דצריך לשורפו כשהיא שלימה, לא היו יכולין ליקח הגיד הנשה, וכיון ששרפוהו יחד עם הגיד הנשה שאסור בהנאה, והוי מן הנקברין שאפרן אסור, ואיך יכולין להזות מאפר הפרה כיון דנתערב בו אפר גיד הנשה בשעת השריפה, ונאסר כל האפר בהנאה, ואיך יכולין ליהנות ממנו ולהזות מאפרו, ואין לומר דהאפר של גיד הנשה בטל ברוב האפר של הפרה, דהא ר"ש ס"ל דמין במינו לא בטל, עיין בר"ש מס' טבול יום (פ"ב מ"א), וכיון דהאפר נתערב ולא בטל, איך יכולין ליהנות ממנו ולהזות, הרי אסור בהנאה.

וביותר קשה, לפי"מ דמוקי הירושלמי במסכת פסחים (פ"ב ה"א) הך דשולח אדם ירך לנכרי, דזהו דוקא בגיה"ע של נבלה, אבל בגיד הנשה של כשירה לכו"ע אסור בהנאה עיי"ש, א"כ גם לדידן קשיא כיצד משכחת לה הזאת אפר פרה והרי אסורה

קרוים אדם, א"כ ישראל ואו"ה אינן שוים בשמא והוי מין בשאינו מינו שאינו בטל ברוב עכ"ד, ולפי"ז מוכח מכאן דאמרינן עכו"ם אינן קרויין אדם.

ובספר טיב לבב כתב לבטל טענת אומות העולם, דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה ו-א), בשעה שעבר שלמה על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וגו', עלתה יו"ד שבירבה וקטרגה עליו וכו', תני ר' שמעון בן יוחאי, ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו וכו' הרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני, אמר ליה הקב"ה שלמה ואלף כיוצא בו בטלין ודבר ממך אינו בטל עיי"ש, הרי דאות אחת מן התורה אינה בטלה אפילו באלף, ונודע דכל אחד מישראל יש לו אחיזה באות אחת מהתורה, וידוע מדורשי רשומות שאמרו דתיבת ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וא"כ כל אחד מס' רבוא נשמות ישראל הוא כנגד אות אחת מן התורה, ומעתה אין ממש בטענת האומות, כיון דבני ישראל אחוזים הם באותיות התורה אין שייך בהם ביטול עכ"ד.

ובספר שפת אמת לר' ישמעאל הכהן פ' יתרו (דף מ"ה.) כתב, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא שייך לומר דיש ס' רבוא אותיות דווקא מכוונים לס' רבוא שורשי נשמות, דהרי יש תיבות יתירות לחנם כלשון בני אדם, רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם אז שפיר יש לומר דיש ישראל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, בשעה ששמעו מלה"ש שאמר הקב"ה פרשה זו דכתיב בה ושחט ושרף, ודרשינן מה שחיתתה כשהיא שלימה, אף שריפתה כשהיא שלימה, ולכאורה קשה היאך אפשר להזות באפר הפרה כיון ששרפוהו יחד עם הגיד הנשה שאסור בהנאה, והוי מן הנקברים שאפרן אסור, וע"כ משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ומשום דאמרינן שכל מצוה בהאי עלמא ליכא, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולא אמרינן דיש ששים רבוא אותיות דוקא, ומעתה הטעם דבני ישראל אינם בטילים ברוב, משום דעכו"ם אינן קרויין אדם, וא"כ שפיר עשה משה כמה ששבר הלוחות, ולכן שאלו א"כ למה מת משה ולא נכנס לארץ ישראל ודו"ק.

ו) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דאיתא במד"ר פרשת שמיני (פרשה י"א-ס"ו), אמר רב שמואל בר נחמן, כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים, הה"ד גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך הרי ששה, ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב"ה, משה את אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך, אימתי פרע לו, ר' ברכיה אמר ר' לוי ור' חלבו, ר' לוי אמר כל ז' ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ ישראל, ובשביעי אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה עיי"ש, ועיין במדרש תנחומא (בפרשת סי) דששה פגמים היו למרע"ה דבשבילם נמנע הימנו ליכנס לאר"י וחד מינייהו על מה שאמר שלח נא ביד תשלח עיי"ש.

ואיתא במפרשים דהטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל משום ששיבר הלוחות [עייין בספר לקט יוסף (ערך משה את ל"ד) ובספר עיר דוד (אות ת"י)] הביא זה בשם מדרש, אמנם הקשו ע"ז דהא מבואר במסכת שבת (דף פ"ז.) הטעם דמשה שיבר הלוחות, דנשא קל וחומר בעצמו, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה וכל בן נכר (מומר שנתכרו מעשיו לאביו שבשמים) לא יאכל בו, התורה כולה כאן (תלויה בלוחות הללו) וישראל מומרים על אחת כמה וכמה (שאינם כרי לה) עיי"ש, ולפי"ז שפיר עבד משה רבינו בשבירת הלוחות, ואמאי נענש ע"ז שלא יכנס לא"י.

אמנם המהרש"א במסכת יבמות (דף ס"ב.) הביא קושיא מספר פענח רוזי, דהלא אמרו חז"ל במסכת סנהדרין (דף נ"ט.) ובמסכת ב"ק (דף ל"ח.) ובמסכת ע"ז (דף ג.) ר' מאיר אומר מנין שאפילו עכו"ם העוסק בתורה שהוא ככהן גדול, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם, מלמד שאפילו גוי העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול עיי"ש, ולפי"ז נסתר הק"ו שעשה משה רבינו, דהא לפי מה שאמרו כאן אפילו עכו"ם מותר לעסוק בתורה וה"ה ישראל מומר, וא"כ שפיר נחשב לחטא מה ששבר הלוחות.

וכתב בספר דרש משה (פרשת תשא) דכ"ז הוא לשיטת ר' מאיר, דדריש דאפילו עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, א"כ לדידיה נפרך הק"ו, אך לר"ש דס"ל ביבמות (דף ס"א.) דקברי עכו"ם אינן מטמאין באהל, משום דאתם קרוים אדם ואין אומות העולם קרוים אדם, א"ש הק"ו, ולפי"ז י"ל דמשה היה ס"ל דעכו"ם אין קרויין אדם, וא"ש הק"ו וברדין שיבר הלוחות, ולדעת ר"מ הנ"ל אה"נ לא הו"ל לשבר הלוחות, ועיין מש"כ בספר חוט המשולש (פרשת וזאת הברכה).

ולכאורה יש להביא ראיה דעכו"ם אין קרויין אדם, דאיתא במד"ר (ויקרא ד-ו), א"ר אלעשא גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש, וכתבו המפ' לתרץ, משום דאמרינן במסכת כתובות (דף ט"ו.), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא אזלינן בתר רוב, וכל זמן שישראל יושבים וקבועים במקומם, הו"ל דין קבוע דקיי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ולא צריכין לחוש לטענת המינים דהם רובא דעלמא, עיין בישמח משה (ר"פ שמות), אך כ"ז א"ש בעת שישראל יושבים וקבועים במקומם, אבל בשעת שישראל נידיי במקום קביעותם אז יש מקום שיתעורר טענתם דניזול בתר רובא עכ"ד.

וכתב בספר דרש משה (דף קס"ה.) לתרץ קושיית המין, דהרי קיי"ל ביור"ד (סי' צ"ה סעיף ב') דמין במינו בטל ברוב, אולם מין בשאינו מינו צריך ששים מן התורה, וברמ"א שם כתב וז"ל, ולענין מין במינו אזלינן בתר שמא, אם שני הדברים שמן שוים הוי מב"מ, אבל לא אזלינן בתר טעמא אם הוא שוה או לא עכ"ד, ולפי"מ דאמרינן (יבמות דף ס"א.) דאתם קרויים אדם ואין עכו"ם

וכתב ביציב פתגם (בפרשתן) לבאר, דהנה הכתוב כאן דייק ונקט אדם כי ימות, ומצינו שדרש ר' מאיר מקרא שנאמר בפ' אחרי (י"ח-ה) ושמתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כהנים לויים וישראלים לא נאמר אלא האדם, שאפילו עכו"ם ועוסק בתורה הוא ככהן גדול עיי"ש, ומבואר מזה שדורש הלשון אדם שכולל גם את הגוי, שהוא בכלל אדם ושאינו עוסק בתורה.

אך זה אינו עולה בקנה אחד עם דברי ריש לקיש שהכתוב כאן מלמדנו שחובת לימוד התורה היא באופן שימית עצמו עליה, שהרי אם נאמר שהגוי רשאי ללמוד תורה, לא נוכל לומר עליו שחייב למסור נפשו על לימוד התורה, שאם אמרו במסכת סנהדרין (דף צ"ד:) שאינו חייב למסור נפשו על קידוש השם, כל שכן שעל לימוד התורה אינו חייב.

ובהכרח לומר דריש לקיש ס"ל דהגוי אינו שייך כלל בלימוד התורה, וכדברי ריו"ח במסכת סנהדרין (סו) דעכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה, וידרוש מה שנאמר כאן אדם כי ימות באהל, כדברי ר' שמעון בן יוחאי במסכת יבמות (דף ס"א:) שדורש ממה שנאמר כאן אדם כי ימות באהל, שאין הגוי מטמא באהל, דהגוי אינו בכלל אדם, וחולק על דברי ר' מאיר דס"ל שהגוי בכלל אדם.

ומעתה מבואר, דכיון דהכתוב רוצה להשמיענו שחובת לימוד התורה היא במסירת נפש, וזה לא שייך רק אם נאמר שלימוד התורה שייך רק בישראל, ולא בגויים שאינם מצווים על מסירת נפש, על כן רמזה זאת התורה בפרשת טומאת מת דייקא שבו השמיענו הכתוב שאין הגוי מטמא באהל, ונדרש לפי פשוטו ממה שנאמר אדם כי ימות באהל, למעט הגוי שאינו בכלל אדם, ומזה נדע דגם מה שנאמר אשר יעשה אותם האדם אינו כולל את הגוי, דהגוי שאינו בכלל אדם אסור לעסוק בתורה. ולכן פתח הכתוב בלשון זאת חוקת התורה, לרמוז שמענייניה של פרשה זו נלמד גם את חוקת התורה שניתנה רק לישראל ולא לגויים, ומתקיימת רק על ידם בלימוד עד מסירת נפש, וזאת התורה מתקיימת רק באדם מישראל כי ימות באהל שימית עצמו עליה עכ"ד.

ובספר לקט יוסף ערך משה (אות ט"ז) כתב, דמשה לא נכנס לארץ ישראל, לפי שהרג את המצרי עיי"ש, ובספר שתי ידות (פרשת ואחזק) הביא מהמדרש, א"ל הקב"ה למשה, אתמול הרגת את המצרי ועכשיו אתה רוצה ליכנס לארץ עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כשמענו מלאה"ש שאמר הקב"ה זאת חוקת התורה ולא אמר זאת חוקת הפרה, להשמיענו דהתורה ניתנה רק לישראל ולא לגויים, וזאת התורה מתקיימת רק באדם מישראל עד מסירת נפש, ומכאן דגוי אינו בכלל אדם, ולפי"ז י"ל דאינו נכלל בהפסוק ואיש כי יכה כל נפש אדם, ולכן שאלו אמאי נענש משה ולא נכנס לארץ ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אך עיין במד"ר שמות (פרשה ג-י"ד) עה"פ ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, א"ר יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו ופסק ליתן לה מדינה ושפחה אחת מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, א"ל חתנו לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים כשירד יעקב למצרים לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרת לו ואנכי אעלך גם עלה עיי"ש, ולפי"ז היה למשה אמתלא שלא לילך למצרים, שהרי הקב"ה אמר ואנכי אעלך גם עלה דמשמע שהקב"ה יוציאם. אך כתב בספר חוזה דוד על תהלים (מזמור ק"א) ד"ה הטעם הד', דמדכפל קרא גם עלה שמע מינה אפילו שלוחו נמי, אך כ"ז הוא רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, אך אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם אז לא ילפינן שלוחו, ולא חטא משה במה שסירב לילך למצרים עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, בשעה ששמעו מלה"ש שאמר הקב"ה פרשה זו דכתיב בה ושחט ושרף, ודרשינן מה שחיתתה כשהיא שלימה, אף שריפתה כשהיא שלימה, ולכאורה קשה היאך אפשר להוות באפר הפרה כיון ששרפוהו יחד עם הגיד הנשה שאסור בהנאה, והוי מן הנקברין שאפרן אסור, וע"כ משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, ומשום דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה היה למשה אמתלא שלא לילך למצרים, שהרי הקב"ה אמר ואנכי אעלך גם עלה דמשמע שהקב"ה יוציאם, וא"כ למה מת משה ולא נכנס לארץ ישראל ודו"ק.

ז) עוי"ל, דמצינו במשה רבינו שהרג את המצרי שהכה את הישראל כדכתיב בפרשת שמות (פרשה ב-א), וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול, ולפי המבואר בזה"ק (דף ק"ד:) שכתב וז"ל, פקודא להפריש ערי מקטל למאן דקטל, בגין ההוא מצרי דקלטת במצרים עיי"ש, נראה מזה דמשה לא עשה כהוגן בהריגת המצרי.

וכתב ביציב פתגם (בפרשתן), דלכאורה צ"ב לפי"ז איך שימש משה בכהונה כדאיתא בזבחים (ק) שיש אומרים ששימש בכהונה בשבעת ימי המילואים, ויש אומרים שאף אחר כך עיי"ש, הרי איתא במסכת ברכות (דף ל"ב:) דכהן ההורג את הנפש אינו ראוי לישא כפיו עיי"ש, וכל שכן שאינו ראוי לכהונה כמש"כ התוס' יו"ט במסכת בכורות (דף מ"ה:) עיי"ש, אך י"ל דזהו רק בהורג ישראל, שעליו אמר הכתוב בפ' אמור (פרשה כ"ד-י"ז) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, אבל הגוי אינו בכלל אדם, וההורגו אינו נפסל לכהונה עכ"ד.

ואיתא בשבת (פ"ג:) אמר ריש לקיש, אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל עיי"ש, ולכאורה צ"ב, מה שרמזה תורה ענין זה של לימוד התורה במסירות נפש, דייקא כאן לענין טהרת וטומאת המת, וכן צ"ב לשון הכתוב שפתח פרשה זו זאת חוקת התורה, שהיה לו לומר זאת חוקת הפרה.